BİR ZAMANLAR
ŞANLIURFA

KENTBANK

Rızvaniye Camii ve Halil-ür Rahman Gölü

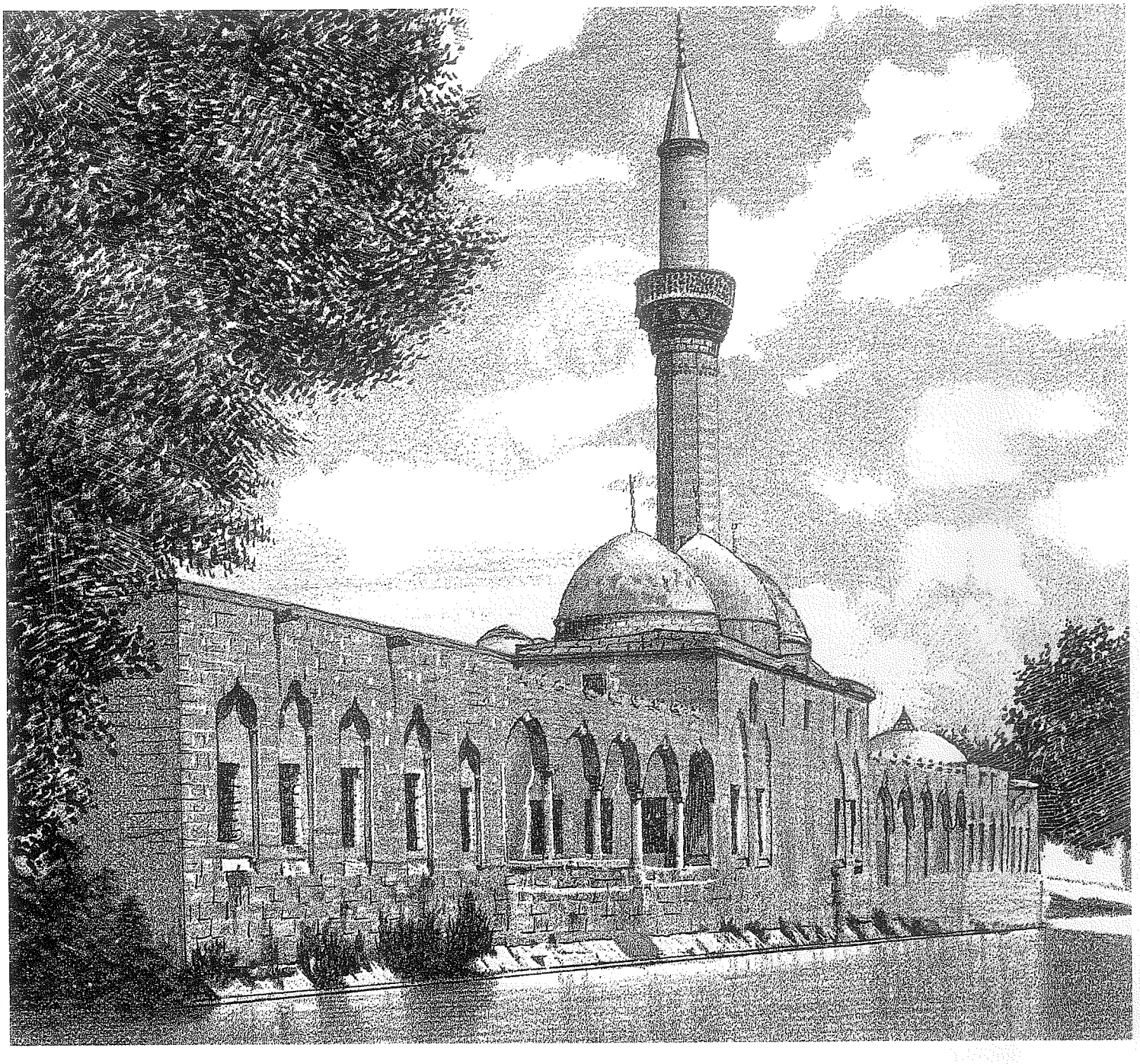

Bu albüm Arkeoloji ve Sanat Yayınları tarafından KENTBANK için hazırlanmıştır.

BİR ZAMANLAR ŞANLIURFA

Nezih Başgelen

11 IKENTBANK

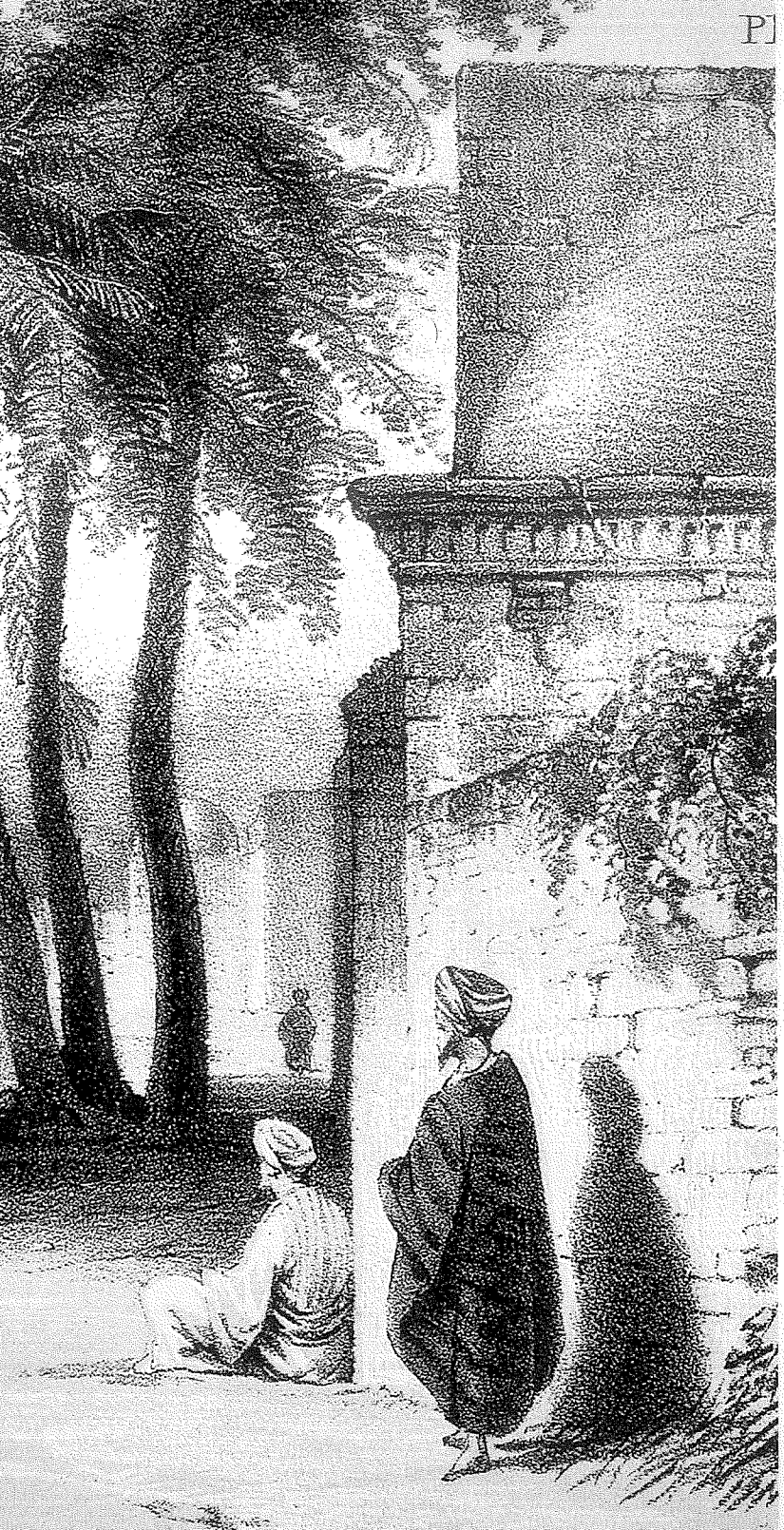

PEYGAMBERLER ŞEHRİ EFSANELER DİYARI

Güneydoğu Anadolu bölgemizin karakteristik kentlerinden biri olan Şanlıurfa, dinler tarihi açısından da Yakındoğu'daki en önemli merkezlerden biridir. Hz. İbrahim ile Nemrut, Halil-ür Rahman ve Ayn-ı Zeliha gölleri, Hz. Eyüp, İsa'nın Kutsal Mendili ve Mektubu hakkındaki efsaneler yüzyıllar boyu dilden dile söylenmiş ve yurdumuzda halk arasında da oldukça yayılmıştır. Hz. İsa'nın Kral Abgar'a yazdığına inanılan ve Batı'da uğur getirici muska olarak kabul edilen mektubun metni, Urfa yakınlarında Kırk Mağara denilen yerde bulunmaktadır. Bugün adeta Urfa'nın simgelerinden biri haline gelen, halk arasında mancınık olarak anılan kaledeki çift sütun Hz. İbrahim ile ilgili efsanenin önemli unsurlarından birisidir (*Birinin üstündeki Arami yazıtında Kral Mano'nun kızı Kraliçe Şalmat için diktirildiği ve üzerinde kraliçenin heykelini taşıdığı yazılıdır*).

Pek çok yapım evresi içeren *Urfa Kalesi* iki bölümden oluşmaktadır: 1462-63 tarihli bir onarım yazıtı bulunan İç Kale, içinde cephanelik, su sarnıçları ve ambar bulunan yuvarlak planlı bir yapıdır. *Bey, Samsat* ve *Harran* adlarında üç kapısı bulunan Dış Kale ise dörtgen planlıdır. Kentin en eski camisi olarak bilinen *Ulucami* (1145?) mihrap duvarına paralel üç sıra çapraz tonozla örtülü dikdörtgen bir ana mekanla, son cemaat yerinden oluşmaktadır. Saat kulesi olarak da kullanılan sekizgen minaresi ilginçtir. 1211'de Selahaddin Eyyubi'nin yeğeni Melik Eşref Mu-

XIX. *yüzyıl ortalarında Rızvaniye Camii ve Halil-ür Rahman Gölü* (*Chesney*, 1850)

zafferiddin Musa'nın yaptırdığı *Halil-ür Rahman* ya da *Döşeme Camii* ve Külliyesi kutsal Halil-ür Rahman Gölü'nün güneybatısındadır. Caminin batısındaki medrese odaları 1871-72'de Urfa evkaf müdürü Mustafa Efendi tarafından yaptırılmıştır. Gölün kuzey kenarında ise 18. yüzyıl başında Rakka Valisi Rızvan Ahmet Paşa tarafından yaptırılan Urfa'nın simgesi *Rızvaniye Camii* bulunur. *Hasan Padişah Camii* 15. yüzyıl sonunda Uzun Hasan adına Şeyh Yakup tarafından yaptırılmıştır. 16. yüzyılın başlarında Nimetullah Bey'in yaptırdığı düşünülen *Akcamii* ya da *Nimetullah Camii* avlulu, plan şemasıyla Edirne'deki Üç Şerefeli Camii'ye benzemektedir. *Mevlehane Hanı*'nın mimari özellikleriyle Selçuklu dönemi özelliklerini taşımaktadır. 16. yüzyıldada Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan *Gümrük Hanı Kervansarayı* da iki katlı yapısı ve avlusuyla Urfa'nın en karakteristik köşelerinden birisidir. İbrahim Peygamber'in doğduğuna inanılan mağaranın yanında yapılan *Mevlid-i Halil Külliyesi* tipik bir Geç Osmanlı dönemi eseridir.

Kesme taştan yapılan geleneksel Urfa *ev*'lerinde hizmet odaları, hamamlar, merdivenler ve kuzey köşede yer alan Eyvan, dikdörtgen ya da kare olan avluyu tanımlayan mekanlardır. Harem ve selamlık bir iç kapıyla birbirine bağlı iki ayrı yapı olarak tasarlanmıştır. Üst katta, günlük yaşamın geçtiği başoda (köşk oda) ve yatak odaları bulunmaktadır.

1990'lardan itibaren Şanlıurfa Valiliği (ŞURKAV), tarafından başlatılan çevre düzenleme ve restorasyon çalışmalarında, Dergah ve Balıklıgöl çevresini düzenlemiş ve Urfa tarihi dokusu içinde çok sayıda eser onarılmıştır.

Nezih Başgelen

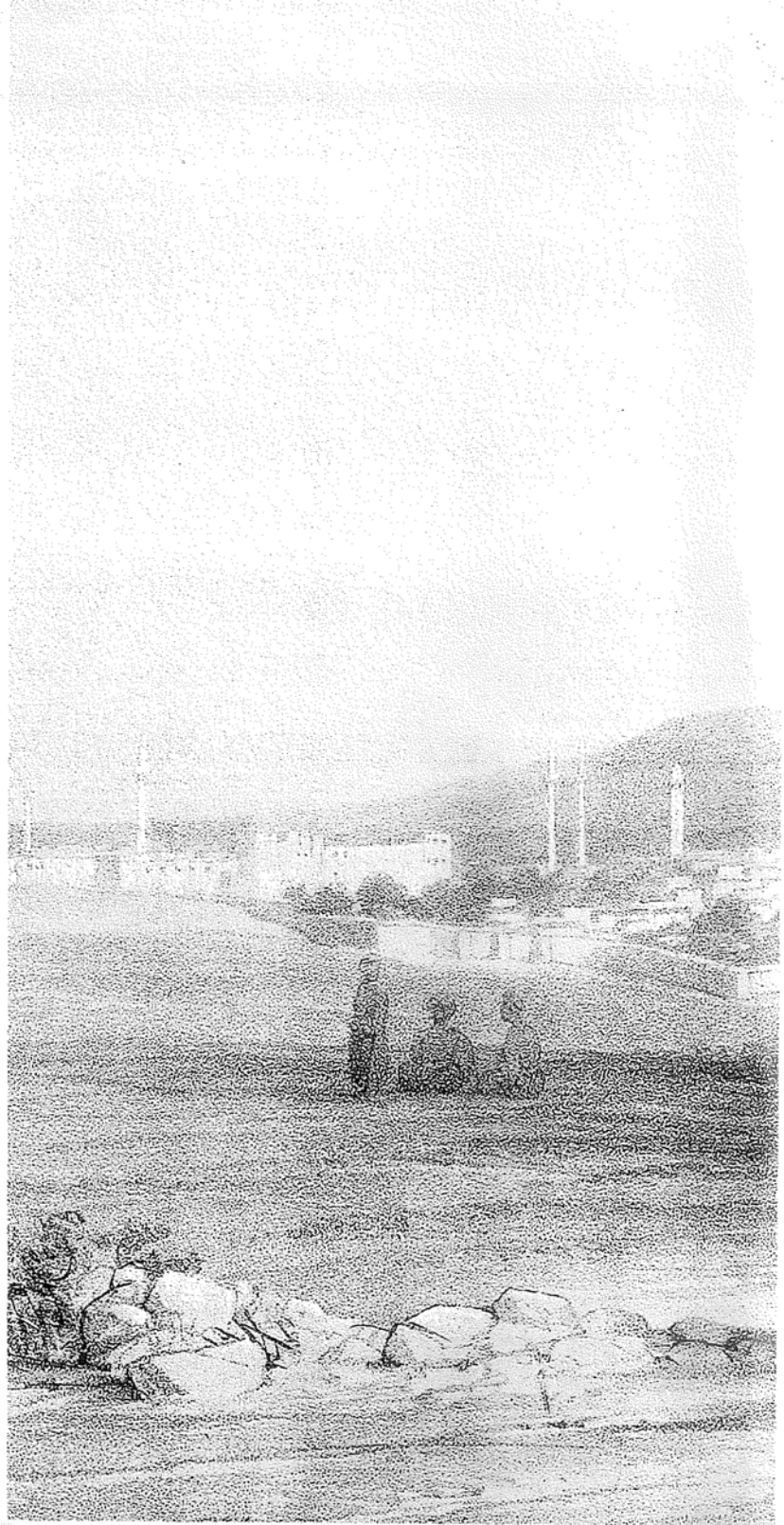

XIX. *yüzyıl başında Şanlıurfa'nın genel görünümü*

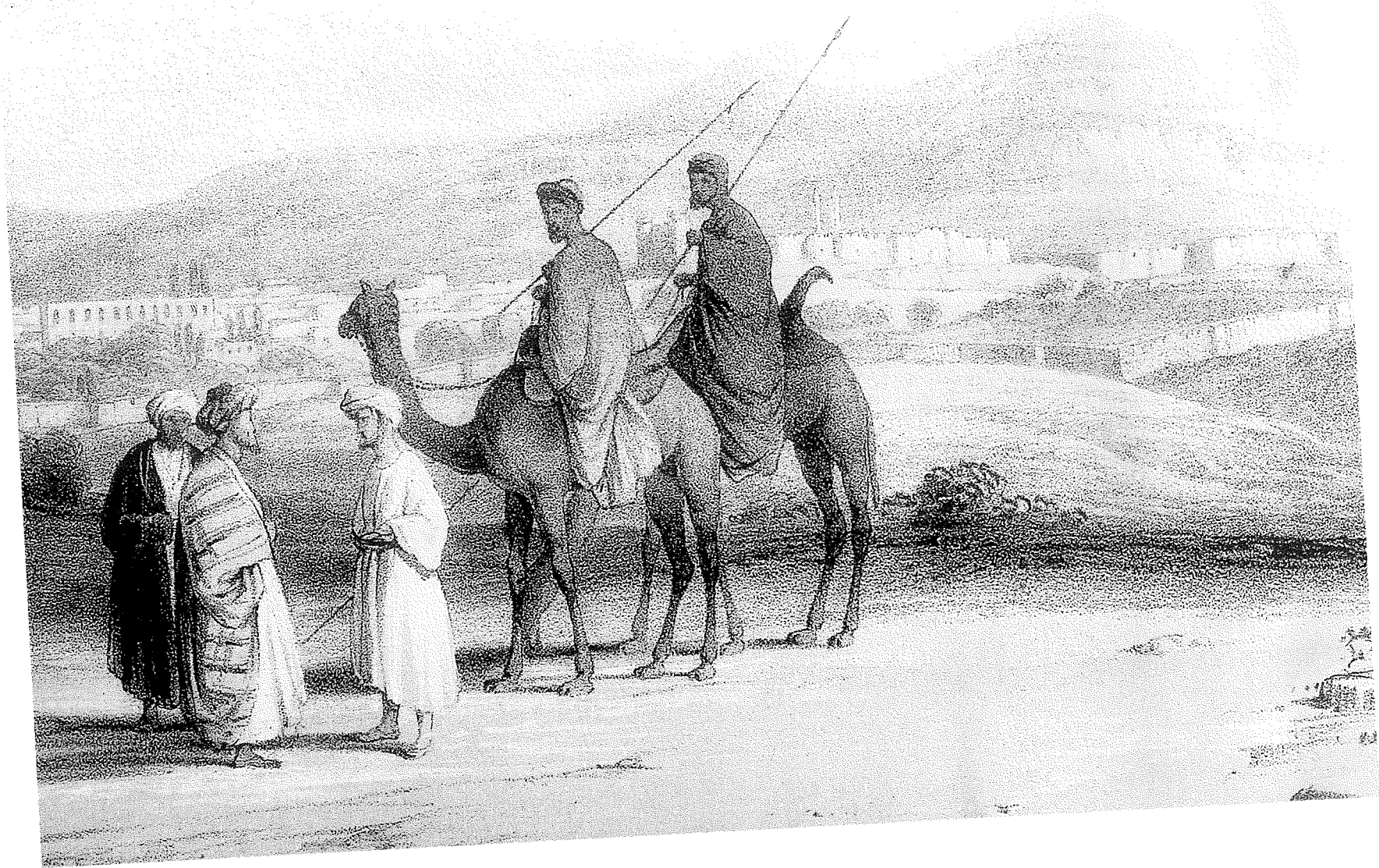

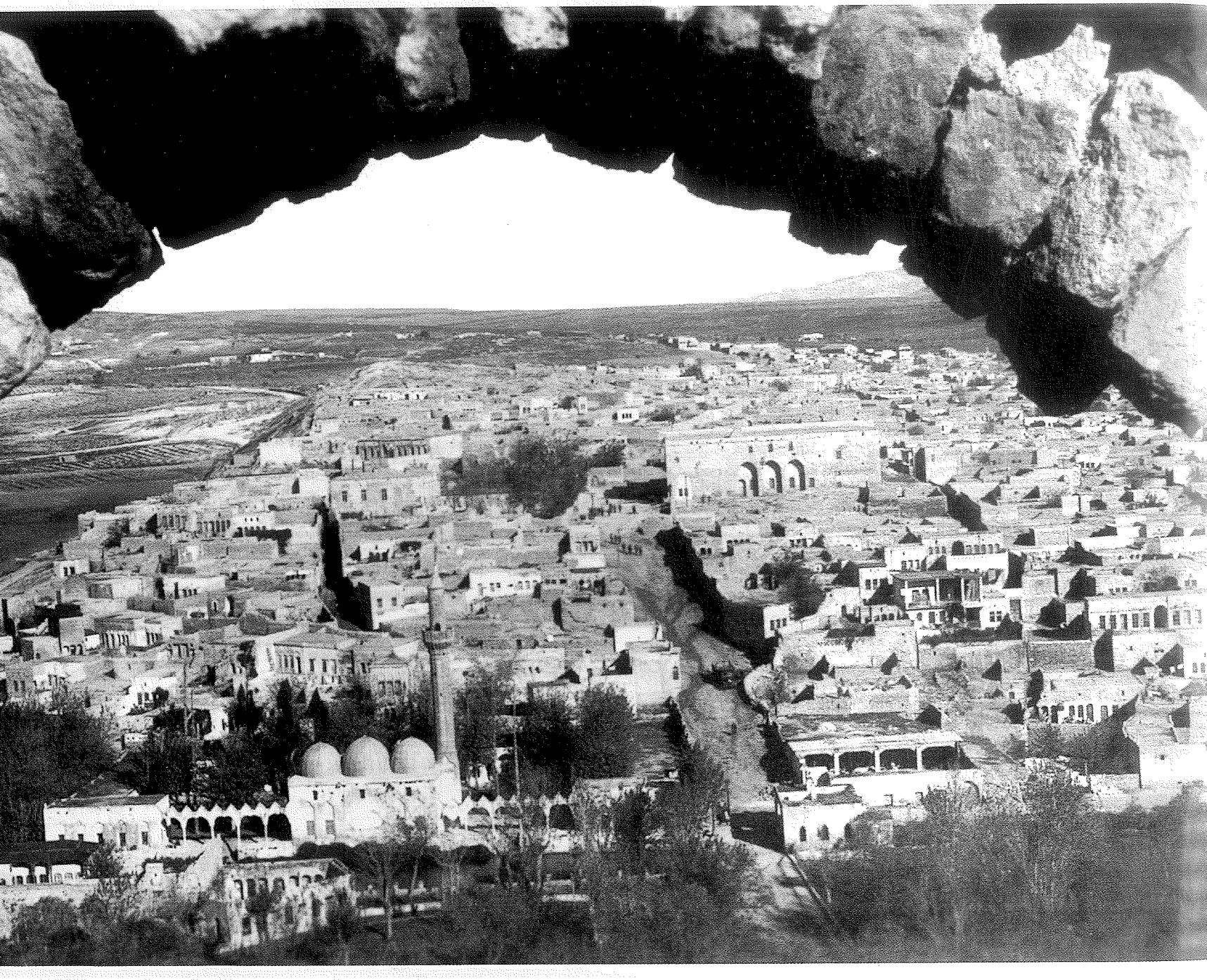

Cumhuriyet başlarında kaleden Urfa'nın genel bir görünüm (yan sayfa);
"Mancınık" olarak tanınan Urfa Kalesi'ndeki 17 m yüksekliğindeki ünlü sütunların arasından Urfa'nın görünümü (üst)

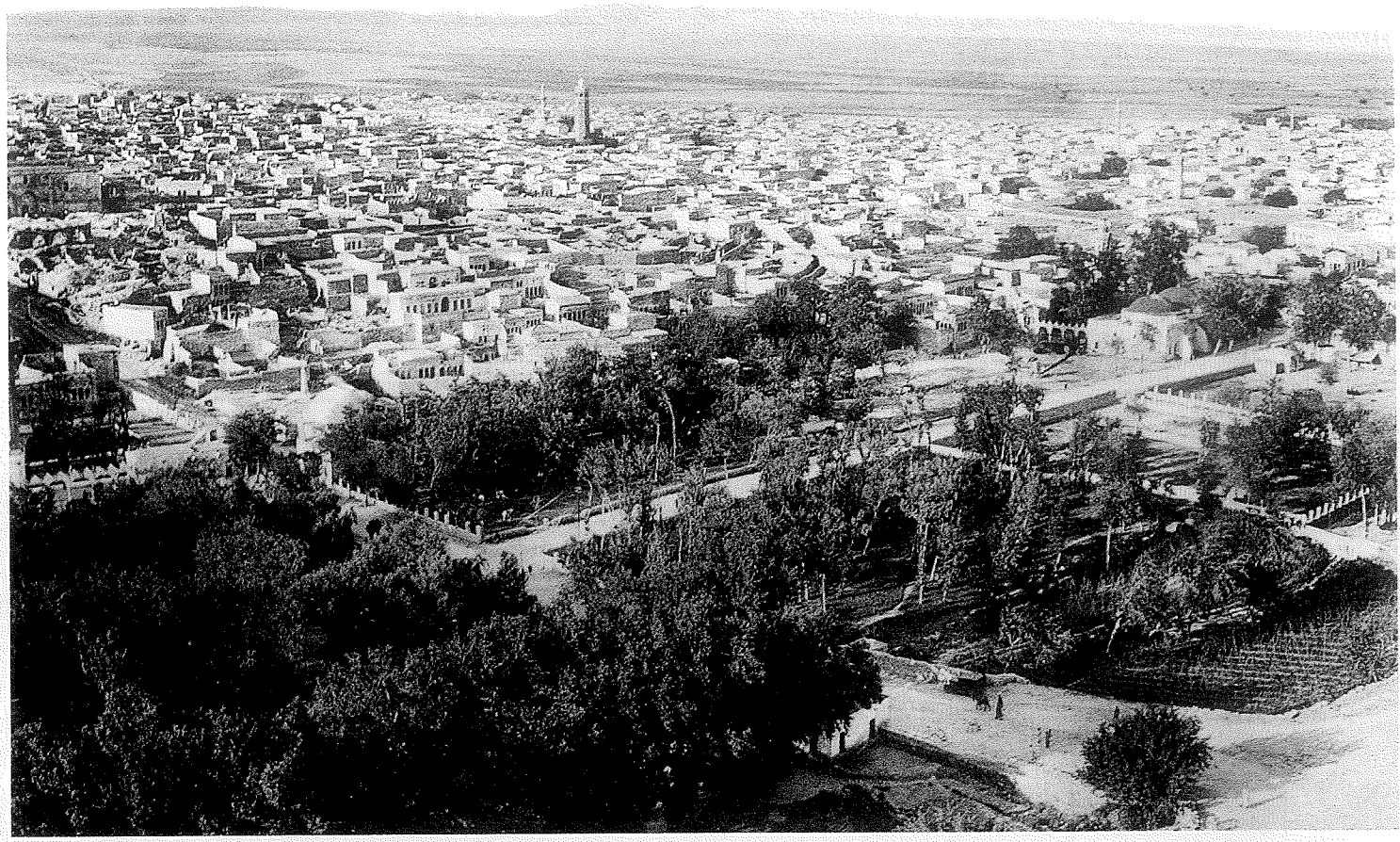

1930'*larda Urfa genel görünüm* (Albert Gabriel)

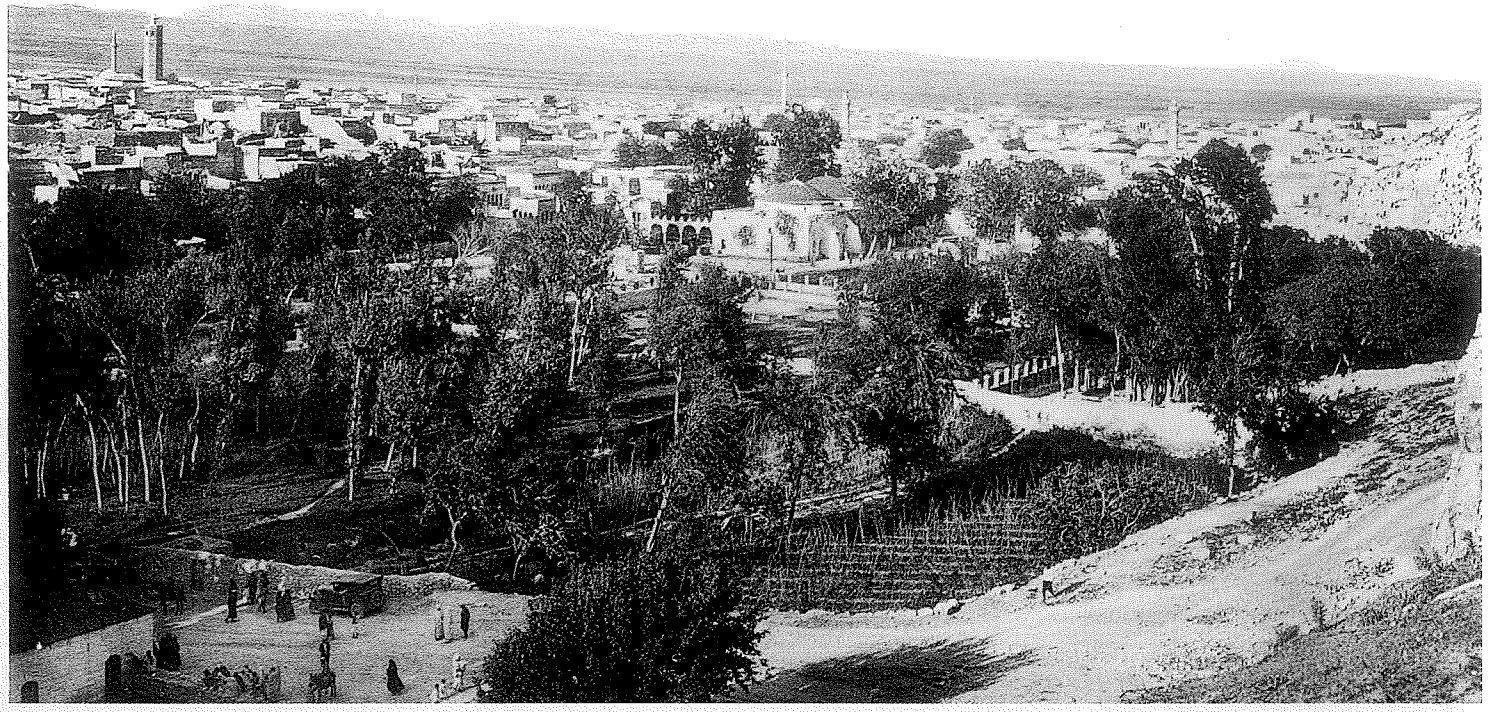

Kale'den Mecma'ül Bahr Bahçesi

Halil-ür Rahman Gölü ve çevresinin çeşitli görünümleri

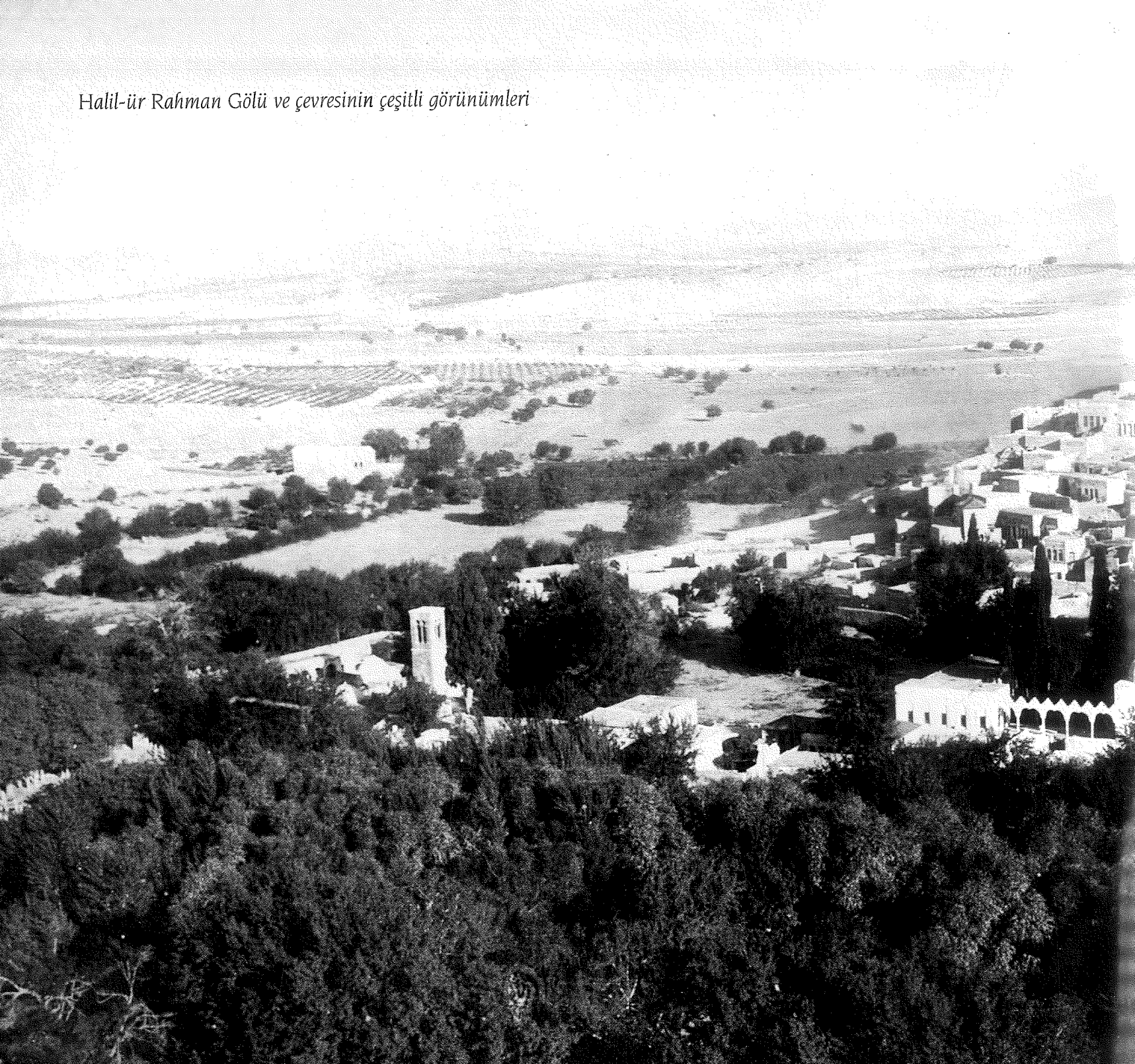

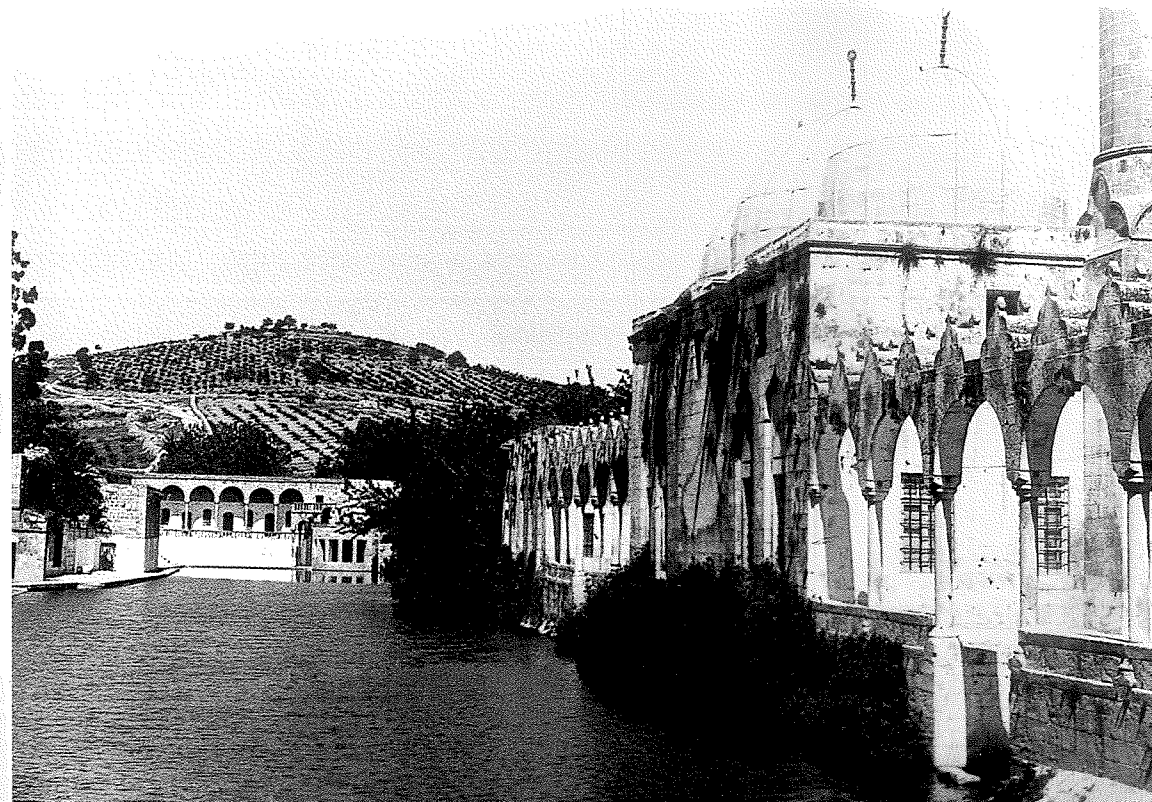

Halil-ür Rahman Camii ve Külliyesi (üst; yan)

Vali Fuat Caddesi'nden Urfa Kalesi'ne bakış

Urfa Kalesi'nin burçlarından Mahmudoğlu Kulesi

Ön planda Akarbaşı mevkiindeki Hasan Padişah Camii, hemen yanında bugün olmayan Sakıbıye Külliyesi, geride Urfa'nın geleneksel yerleşim dokusu içinde Ulucami minaresi

Urfa Ulucami'nin saat kulesi olarak da kullanılan karakteristik sekizgen minaresi.

Karakoyun Deresi üzerindeki Samsat (Ali Saip) Köprüsü (üst); Köprü ve külliyeler (orta); Kızmalı (Hızmalı) Köprüsü (alt).

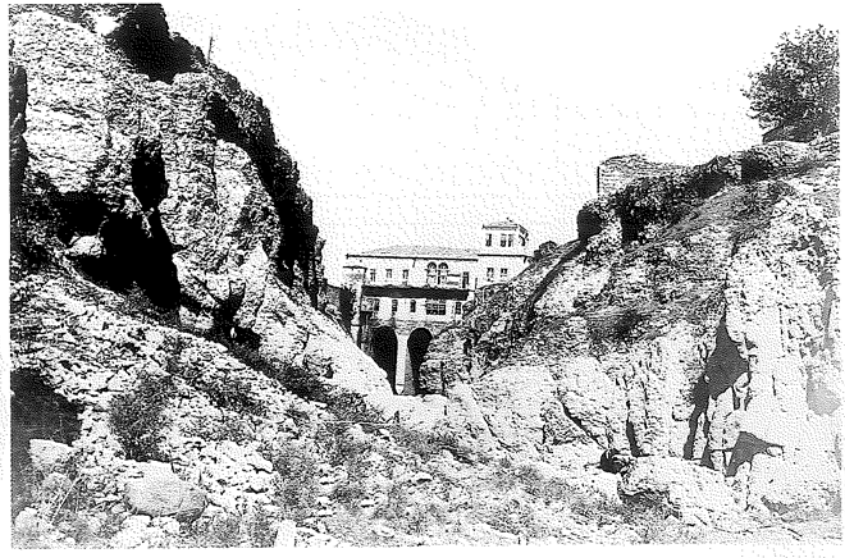

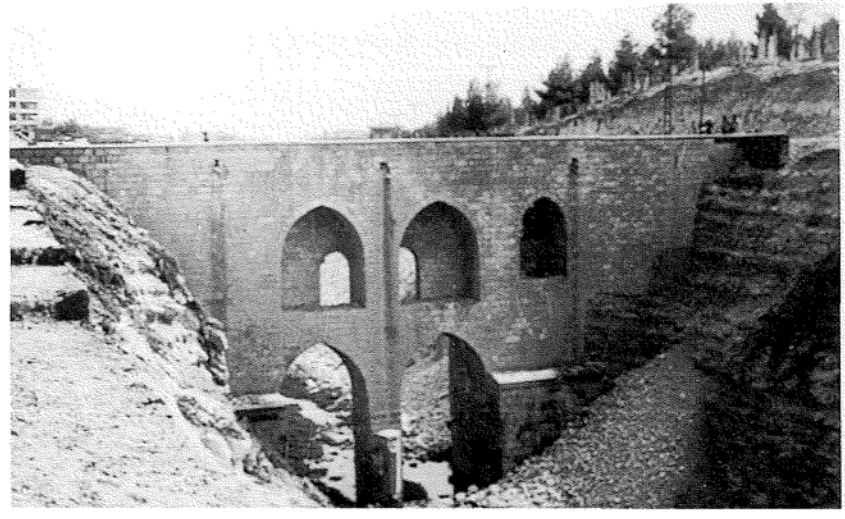

1930'larda Belediye Parkı ve Belediye Binası (1983 yılında yıktırılmıştır) (üst);

Sarayönü Caddesi'ndeki Yusuf Paşa Camii (1709) ve çevresinin 1940'lardan görünümü (alt)

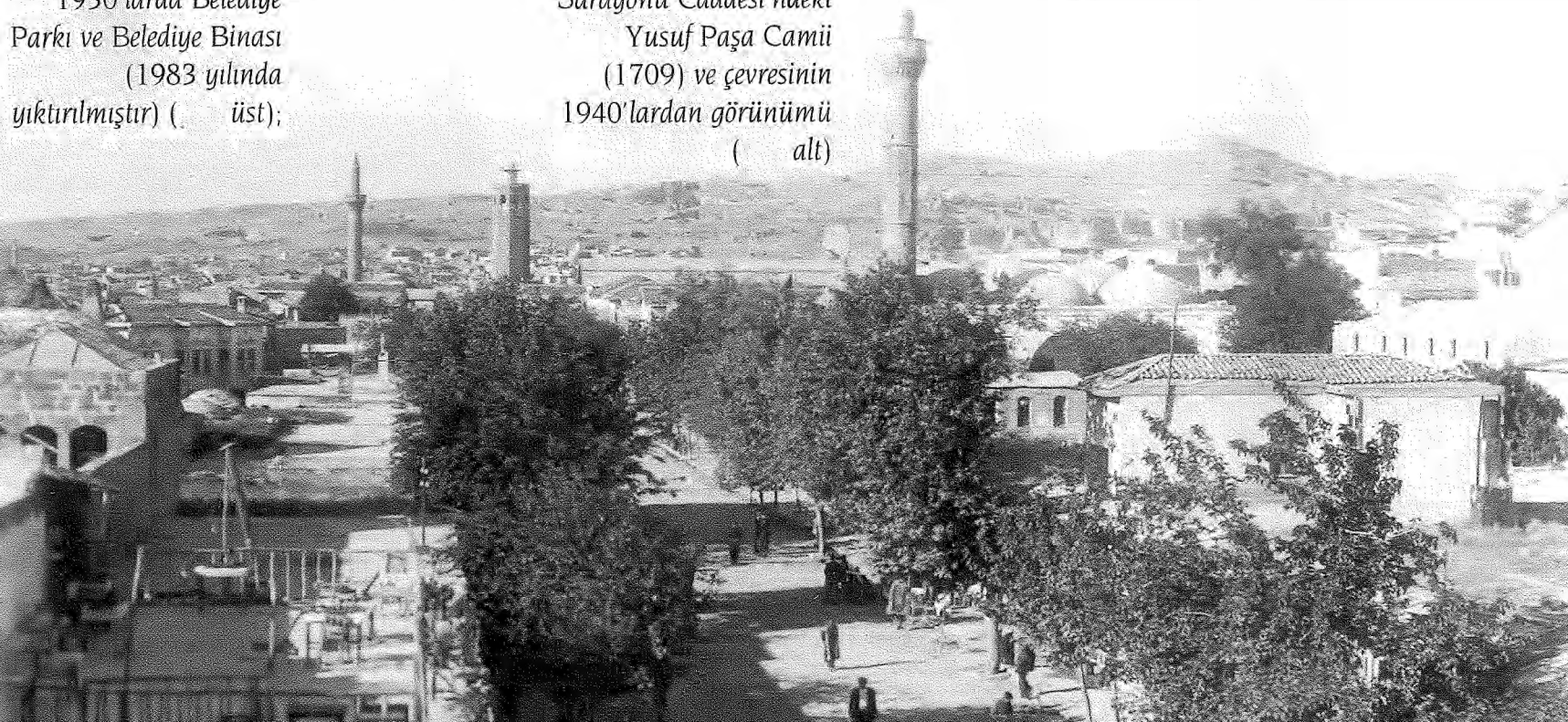

Paris'te basılan eski bir kartpostaldan Urfa Kalesi'ndeki çifte kubbelerden biri

Arkeoloji ve Sanat Yayınları
Bir Zamanlar Kentler Dizisi: 27

Eski gravür ve resimler:
Nezih Başgelen Koleksiyonu
Arkeoloji ve Sanat Yayınları Arşivi

Düzenleme: Füsun Uluülke

Ön Kapak: Kaleden Şanlıurfa genel görünümü
Arka Kapak: Rızvaniye Camii (gravür, XIX. yüzyıl ortaları)

ISBN: 975-6899-51-4

© Arkeoloji ve Sanat Yayınları - Nezih Başgelen
Her türlü yayın hakkı saklıdır / All rights reserved.
Yayınevinin ve yazarın yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ve benzeri araçlarla ya da diğer kaydedici cihazlarla kopyalanamaz, aktarılamaz ve çoğaltılamaz.

Hayriye Cad. Çorlu Apt. No. 3/4 80060 Galatasaray - İstanbul
Tel.: 0 212 293 03 78 -245 68 38 Fax: 0 212 245 68 77
E-mail: arkeolojisanat@superonline.com.

Baskı: Ofset Yapımevi - İstanbul 1999

GENEL MÜDÜRLÜK Tevfik Erdönmez Sok. No: 18 80280 Esentepe-İstanbul Tel: (0212) 274 89 00 Faks: (0212) 274 89 20

İSTANBUL	
Merkez Şubesi	Tel: (0212) 288 33 00 Faks: (0212) 288 33 97
Aksaray Şubesi	Tel: (0212) 632 68 78 Faks: (0212) 632 69 78
Atatürk Havalimanı S. B. Şubesi	Tel: (0212) 661 68 36 Dahili:1296-1297-1298
Avcılar Şubesi	Tel: (0212) 695 86 76 Faks: (0212) 695 18 53
Bahçeşehir Şubesi	Tel: (0212) 669 23 00 Faks: (0212) 669 23 11
Bağcılar Şubesi	Tel: (0212) 435 86 45 Faks: (0212) 435 86 46
Bayrampaşa Şubesi	Tel: (0212) 612 58 95 Faks: (0212) 612 57 99
Beşiktaş Şubesi	Tel: (0212) 227 70 65 Faks: (0212) 236 09 94
Bostancı Şubesi	Tel: (0216) 416 56 56 Faks: (0216) 416 56 65
Eminönü Şubesi	Tel: (0212) 514 11 51 Faks: (0212) 514 11 61
Esentepe Şubesi	Tel: (0212) 274 89 11 Faks: (0212) 272 51 73
Etiler Şubesi	Tel: (0212) 287 12 18 Faks: (0212) 287 23 58
Feneryolu Şubesi	Tel: (0216) 330 12 35 Faks: (0216) 330 24 19
Güneşli Şubesi	Tel: (0212) 630 80 52 Faks: (0212) 630 80 50
Harbiye Şubesi	Tel: (0212) 232 35 15 Faks: (0212) 240 83 89
İkitelli Şubesi	Tel: (0212) 549 01 00 Faks: (0212) 549 01 11
Karaköy Şubesi	Tel: (0212) 251 69 89 Faks: (0212) 243 19 96
Kavacık Şubesi	Tel: (0216) 413 54 00 Faks: (0216) 413 32 09
Kazasker Şubesi	Tel: (0216) 410 85 90 Faks: (0216) 410 85 89
Kozyatağı Şubesi	Tel: (0216) 467 38 88 Faks: (0216) 467 38 98
4. Levent Şubesi	Tel: (0212) 284 96 70 Faks: (0212) 284 96 82
Maltepe Şubesi	Tel: (0216) 441 88 43 Faks: (0216) 441 93 64
Mega Center Şubesi	Tel: (0212) 640 71 91 Faks: (0212) 640 71 90
Merter Şubesi	Tel: (0212) 637 47 15 Faks: (0212) 637 47 32
Pendik Şubesi	Tel: (0216) 379 93 33 Faks: (0216) 379 93 41
Suadiye Şubesi	Tel: (0216) 355 52 80 Faks: (0216) 411 74 57
Şirinevler Şubesi	Tel: (0212) 503 60 86 Faks: (0212) 551 55 60
Şişli Şubesi	Tel: (0212) 224 68 86 Faks: (0212) 233 41 36
Taksim Şubesi	Tel: (0212) 293 52 10 Faks: (0212) 249 60 21
Üsküdar Şubesi	Tel: (0216) 343 79 01 Faks: (0216) 333 28 51
Yeşilköy Şubesi	Tel: (0212) 663 95 06 Faks: (0212) 663 95 15
Zeytinburnu Şubesi	Tel: (0212) 679 20 75 Faks: (0212) 679 20 80
ADANA	Tel: (0322) 457 69 00 Faks: (0322) 457 42 61
ANKARA	
Ankara Şubesi	Tel: (0312) 468 59 13 Faks: (0312) 468 50 21
Çankaya Şubesi	Tel: (0312) 440 25 58 Faks: (0312) 440 27 44
Çetin Emeç Şubesi	Tel: (0312) 481 65 10 Faks: (0312) 482 77 85
Kızılay Şubesi	Tel: (0312) 435 76 00 Faks: (0312) 433 63 00
Ostim Şubesi	Tel: (0312) 385 84 44 Faks: (0312) 385 84 51
ANKARA	
Yıldız Şubesi	Tel: (0312) 442 24 11 Faks: (0312) 442 24 23
Ulus Şubesi	Tel: (0312) 310 13 14 Faks: (0312) 309 24 40
ANTAKYA	Tel: (0326) 225 28 80 Faks: (0326) 225 28 87
ANTALYA	
Antalya Şubesi	Tel: (0242) 243 20 60 Faks: (0242) 243 75 33
Hal Şubesi	Tel: (0242) 338 08 30 Faks: (0242) 338 08 35
Kumluca Şubesi	Tel: (0242) 887 96 16 Faks: (0242) 887 96 18
BODRUM	Tel: (0252) 317 01 21 Faks: (0252) 317 01 30
BURSA	Tel: (0224) 223 81 30 Faks: (0224) 223 11 01
ÇORUM	Tel: (0364) 225 40 60 Faks: (0364) 225 40 70
DENİZLİ	Tel: (0258) 241 23 00 Faks: (0258) 241 22 19
ELAZIĞ	Tel: (0424) 237 55 44 Faks: (0424) 218 66 18
ESKİŞEHİR	Tel: (0222) 221 04 41 Faks: (0222) 221 33 15
GAZİANTEP	
Gaziantep Şubesi	Tel: (0342) 230 75 50 Faks: (0342) 230 87 82
Şehit Kamil Şubesi	Tel: (0342) 220 93 60 Faks: (0342) 231 44 89
İZMİR	
İzmir Şubesi	Tel: (0232) 445 11 36 Faks: (0232) 445 16 35
Bornova Şubesi	Tel: (0232) 373 67 00 Faks: (0232) 373 38 50
Bostanlı Şubesi	Tel: (0232) 336 33 44 Faks: (0232) 230 67 27
Gıda Çarşısı	Tel: (0232) 469 75 85 Faks: (0232) 449 18 60
Karabağlar Şubesi	Tel: (0232) 237 90 90 Faks: (0232) 264 71 37
İZMİT	Tel: (0262) 321 73 00 Faks: (0262) 321 73 59
İSKENDERUN	Tel: (0326) 614 19 19 Faks: (0326) 613 22 25
K. MARAŞ	Tel: (0344) 225 32 42 Faks: (0344) 225 48 63
KAYSERİ	Tel: (0352) 222 92 00 Faks: (0352) 222 92 11
KONYA	Tel: (0332) 237 32 50 Faks: (0332) 237 32 61
MALATYA	Tel: (0422) 325 42 62 Faks: (0422) 325 48 07
MANİSA	Tel: (0236) 232 72 79 Faks: (0236) 234 01 29
MERSİN	
Mersin Şubesi	Tel: (0324) 329 18 20 Faks: (0324) 329 18 30
Serbest Bölge Şubesi	Tel: (0324) 238 83 21 Faks: (0324) 238 83 31
SAMSUN	Tel: (0362) 432 99 88 Faks: (0362) 432 89 68
SİLOPİ	Tel: (0486) 518 45 75 Faks: (0486) 518 45 74
ŞANLIURFA	Tel: (0414) 314 70 61 Faks: (0414) 316 04 68
TOKAT	Tel: (0356) 212 43 94 Faks: (0356) 212 54 91
TRABZON	Tel: (0462) 323 08 70 Faks: (0462) 323 08 81
UŞAK	Tel: (0276) 224 51 64 Faks: (0276) 212 37 72
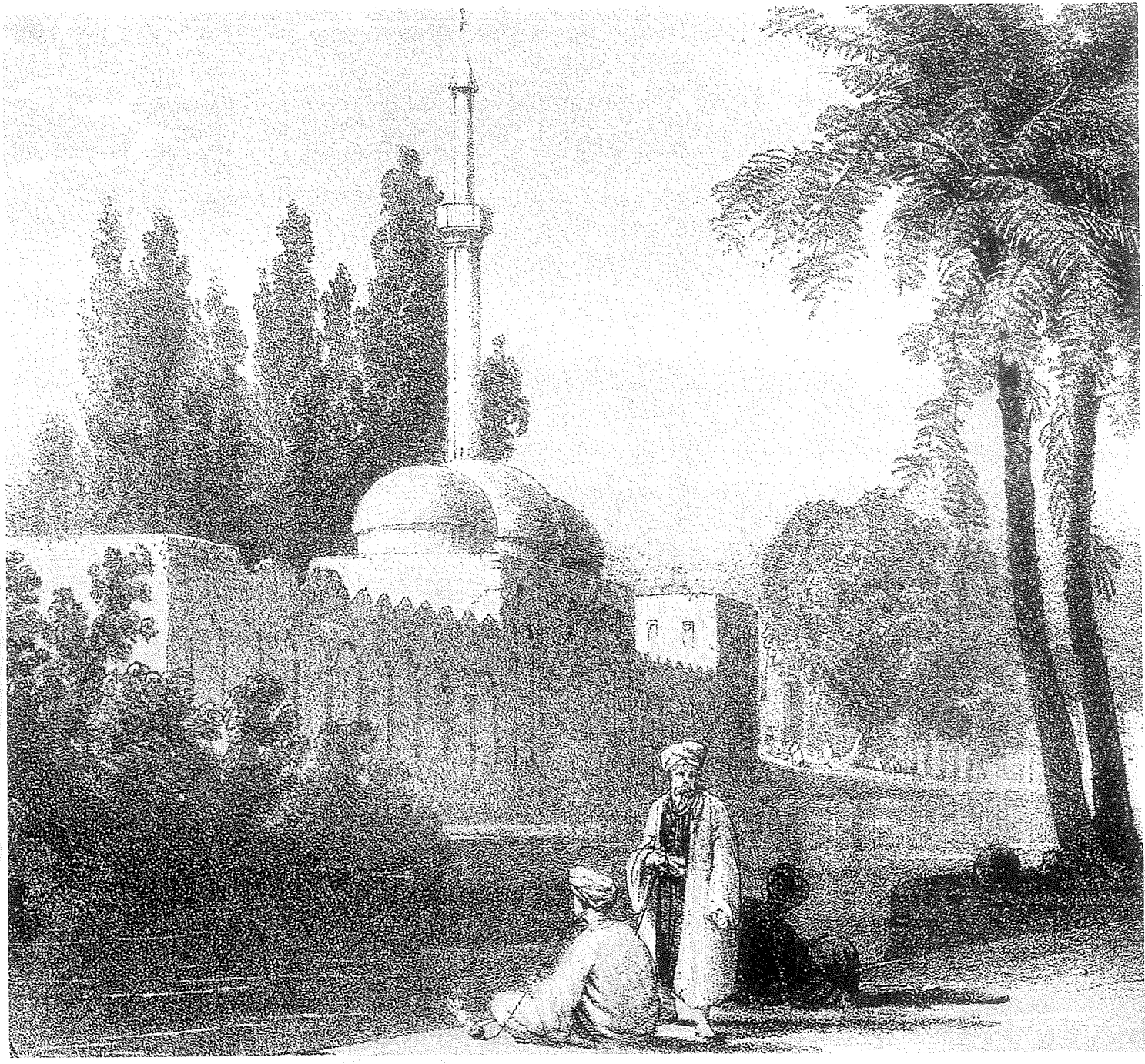
KENTBANK